

Peter Thoelen, EOS CommV, 25/05/2022

Zo veel mogelijk boeken voor zo veel mogelijk Vlamingen

Over de betekenis, opkomst en ondergang van de Boekenbeurs

November 2017: op de Boekenbeurs leg ik als directeur van de Groep Algemene Uitgevers (GAU) aan een groepje Nederlandse uitgevers uit wat de betekenis van die Vlaamse Boekenbeurs eigenlijk is. Die Nederlandse uitgevers komen er elk jaar naartoe, maar ze zien de logica er niet van. De uitgangsvraag: “Waarom betalen 150.000 mensen al meer dan 80 jaar elk jaar opnieuw 10 € toegangsgeld (en te veel geld voor broodjes en drank) om daarmee tussen massa’s volk boeken te kopen tegen boekhandelsprijzen?”

Die zin moest natuurlijk vooral de aandacht trekken, dus enige nuance is op z’n plaats: die 150.000 bezoekers haalde de Boekenbeurs in haar betere jaren. En die 10€ was in vroeger natuurlijk een ander bedrag. De rest van de zin klopte echter wel -ook dat van die broodjes, maar dat is op elke grote beurs zo.

De laatste dia uit mijn presentatie van toen, geeft het antwoord: “De Boekenbeurs is de leukste, grootste, efficiëntste, zichtbaarste, langstlopende, alomvattendste, gezinsvriendelijkste collectieve propagandacampagne voor alle boekengenres in Vlaanderen.” Een wat gewrongen reclame-achtige afsluiter was dat, op maat van de presentatie gesmeed.. De intellectuele boekenfijnproevers zullen het bijvoorbeeld niet eens zijn met de bewering dat de Boekenbeurs ‘leuk’ is. Rustig op ontdekking gaan in de boekhandel is voor is meer hun meug. Dat neemt niet weg dat de Boekenbeurs in het collectieve geheugen gegrift staat als een fantastisch cultureel familiefeest, dat in vele gezinnen van generatie op generatie doorgegeven werd. Zowat een derde van de bezoekers kwam jaarlijks terug. Van in het begin in 1932 zette de Boekenbeurs overigens in op leesbevordering voor alle lagen van de bevolking, klasbezoeken en het bereiken van kinderen. Leesbevordering en leesplezier voor alle lagen van de bevolking was van in het prille begin een erezaak voor de organisatoren van de Boekenbeurs.

Vanuit de boekenmarkt bekeken is er geen enkele campagne, collectief of vanuit een bedrijf, die zoveel zichtbaarheid en media-aandacht voor het boek genereerde dan de Boekenbeurs. Tijdens de tien- tot twaalfdaagse beurs berichtten alleen al de Vlaamse zenders VRT en VTM quasi dagelijks over boeken en boekgerelateerde bekende mensen. In de nieuwsuitzendingen in prime time en in vele andere programma’s. De Boekenbeurs in bijvoorbeeld 2017 zag 235 geregistreeerde journalisten (waaronder 11 uit Nederland) en 39 geregistreeerde cameraploegen. Dagelijks vonden en live radio-uitzendingen vanop de Boekenbeurs plaats, de VRT richtte er een permanente studio in. De beurs was jarenlang zo onontkoombaar dat er mediadeals met alle Vlaamse kranten waren. Dat is onbetaalbaar.

Boekhandel vs Boekenbeurs

Hoewel de organisatoren de eerste Boekenbeurs in 1932 'in het bijzonder' belangrijk vonden voor de boekhandelaars (zij zouden er immer rechtstreeks met uitgevers, de nieuwe boeken en auteurs in contact komen), protesteerden de boekhandelaars van bij het begin tegen de rechtstreekse verkoop door uitgevers op de beurs. Doorheen de geschiedenis van de beurs hebben de organisatoren echter acties bedacht om de boekhandels mee te laten profiteren van de Boekenbeurspromotie.

Tussen september 2021 en maart 2022, bedroeg de boekenomzet in Nederland gemiddeld wekelijks 13,7 miljoen €. Dat schommelde tussen 9,1 miljoen en een piek in de eindejaarsperiode van 24,4 miljoen €. Over heel die periode beschoofde elke Nederlander 0,78€ per week aan boeken. De wekelijkse omzet in Vlaanderen bedroeg 4,89 miljoen €, tussen 3,5 miljoen en een piek van 15,5 miljoen € in de eindejaarsperiode. Dat is 0,74€ per inwoner per week. Gemiddeld is de boekenomzet in Vlaanderen dus zowat een derde van die in Nederland, maar per inwoner is er helemaal niet zo veel verschil in uitgaven voor boeken. In december halveert dat verschil in omzet echter. Mogelijk klopt het dus niet dat de Boekenbeurs de boekhandelsverkoop afroemt.

We lieten in 2017 de cijfers analyseren door GfK (Growth for Knowledge, een onderzoeks- en servicebureau voor de retail) voor de jaren tussen 2011 en 2016. De maandelijkse verkoopcijfers lopen voor Nederland en Vlaanderen relatief gezien wonderbaarlijk gelijk. De maandverschillen tussen beide landen zijn beperkt tot 0,5 à 1%, ook in november, wanneer de Boekenbeurs plaatsvindt. De grote uitzondering is december: dan is de verkoop in Vlaanderen relatief gezien tot meer dan 3% hoger dan in Nederland. December betekende voor Nederland tussen 11,1 en 15,4% van de jaarverkopen tussen 2011 en 2016. In Vlaanderen is dat tussen 15,3 en 17 % van de jaarverkopen. Mogelijk zijn er andere verklaringen in het spel, maar mijn stelling is dat het gaat om een na-ijleffect van de Boekenbeurspromotie. Die stelling krijgt extra kracht als je weet dat de uitgevers de verkoopcijfers op de Boekenbeurs altijd goed verborgen hebben weten te houden. TNS Media deed in 2008 een poging om de verkoop op de Boekenbeurs te ramen. Zij kwamen op 3,8 van de jaaromzet. Na verdere lectuur en eigen bevestigingen bij uitgevers in 2017 kwam ik aan 2 tot 10%.

Volgens data die Boek.be in 2021, 2014 en 2016 liet analyseren, is de gemiddelde Boekenbeursbezoeker overigens niet de grootste klant van de boekhandel. De Boekenbeurs was voor hem, naast de ketenboekhandel, de tweede grootste aankoopkanaal voor boeken. De meeste boeken kocht hij eveneens in de ketenboekhandel (44% in 2016), gevolgd door het internet (een stijgend aandeel, tot 17% in 2016), de Boekenbeurs (14% in 2016) en op de vierde plaats de 'onafhankelijke' boekhandel (10 % in 2016).

Dus de klacht dat de Boekenbeurs de verkoop in de boekhandels stroopte, klopt niet. De jongste jaren is er overigens is veel ingrijpenders aan de hand: naast de concurrentie van (buitenlandse) internetshops, hebben nu ook alle grotere uitgeverijhuizen hun eigen webshop, waar de lezer z'n materiaal rechtstreeks kan bestellen (een paar uitgevers verwijzen weliswaar naar de boekhandel voor de afhandeling van de bestelling). Vele Vlaamse boekhandelaars zijn pas in de coronaperiode opgestart met een eigen webshop.

Cijfers en grafieken onderaan dit artikel.

Uniek

De Boekenbeurs zoals we die in Vlaanderen kenden, bestaat bijna nergens in die vorm. De grote buitenlandse of internationale beurzen zoals de London Book Fair, de Childrens Book Fair in Bologna of 's werelds grootste, de Frankfurter Buchmesse zijn allemaal professionele beurzen waar vooral uitgevers publicatierechten aan elkaar verkopen. De individuele boekenkoper heeft er niets te zoeken, behalve verbaasd rondwalen tussen de onmetelijke hoeveelheid boeken uit alle hoeken van de wereld en de kleurrijke vertegenwoordigers daarvan.

Op de Antwerpse Boekenbeurs verkopen uitgevers niet aan elkaar, maar aan de lezer. Met andere woorden: de producent verkoopt rechtstreeks aan de eindklant, en passeert zo het geëigende distributiekanaal, de boekhandel. Dat is extra winst voor de uitgever, zeker bij een vaste of gereguleerde boekenprijs, en winstderving voor de boekhandel. Dat laatste klopt weliswaar niet helemaal (zie kaderstuk). Maar het was wel hoe de boekhandelaars het aanvoelden en het bleef een zwaarwichtig dispuut dat sinds het interbellum heerst in de Vlaamse boekensector. In Nederland, met zijn vele boekhandels en grotere boekenverkoop, zou zulke beurs niet getolereerd worden. De boekhandel heeft er historisch een veel sterkere positie dan in Vlaanderen. Zo was er al er al een Nederlandse boekhandelsfederatie in 1815. België bestond toen nog niet eens als land.

De Boekenbeurs was ook uniek omwille van haar omvang. Het was de derde grootste beurs in België, na de mastodonten Batibouw en het Autosalon. Dat zijn bovendien beurzen die zich tot alle Belgen richten, terwijl de BB bijna uitsluitend Vlaanderen bediende. De Franstalige pendant in Brussel, Foire du Livre, kende tot voor kort de helft van de bezoekers van de BB.

Ontstaan

De Boekenbeurs in Antwerpen is één van de oudste boekenbeurzen in Europa. In de 19de eeuw, bij de opstanding van de Vlaamse literatuur, was Antwerpen het centrum van heel wat boekenactiviteit en onder meer thuisbasis van de schrijver Hendrik Conscience (1812-1883) die, aldus de literaire geschiedschrijving, van aanzienlijke betekenis was voor het beginnende leesplezier van veel jonge Vlamingen.

In Consciences tijd bestonden er weinig boekhandels die Nederlandstalige boeken verkochten. In de steden waren er wel boekhandels, maar die verkochten vooral of alleen Franstalige boeken. In Antwerpen vond je ook bloeiende Duitse boekhandels, gedreven door Duitsers die voor handelsactiviteiten in Antwerpen neerstreken.

In 1892 richtte een conglomeraat van Nederlandse uitgevers De Nederlandsche Boekhandel op in Antwerpen. Van meet af aan was duidelijk dat die boekhandel vooral afzet voor boeken van Nederlandse uitgevers zocht, hoewel ze tevens als uitgever voor een handvol Vlaamse auteurs diende. Pas na de Eerste Wereldoorlog begon het aantal boekhandels in Vlaanderen toe te nemen en ook de uitgeverssector ontwikkelde zich pas goed in de interbellumperiode.

Ondanks verschillende oproepen doorheen de 19de eeuw om de boekensector ook in Vlaanderen te doen samenwerken, gebeurde dat pas meer dan een eeuw later, in 1929. Toen ontstond de Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen (VBVB), in 2001 gemoderniseerd tot Boek.be. Van in het begin tot bij het faillissement van Boek.be in juli 2021 was de vereniging de belangenbehartiger van uitgevers, boekhandelaars en importeurs. Van in het begin tot aan het einde zorgden de verschillende belangen van die doelgroepen trouwens voor conflict.

De eerste Vlaamse organisatie in de boekensector was de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen (VVL, opgericht in 1907). Die speelde dan ook een rol in de oprichting van de VBVB. Dit alles speelde zich tegen de achtergrond van de Vlaamse ontvoogding, waarin Vlaamse auteurs en de boekensector in het algemeen een grote rol speelde. Ontvoogding ten opzichte van de overheersende Franstalige bourgeoisie in België en het recht om de eigen taal te spreken en te lezen, onder meer in het universitair onderwijs. Maar het ging ook over het opeisen van een eigen plek voor Vlaamse auteurs, uitgevers en boekhandels, weg van onder de vleugels van Nederlandse bedrijven. Woorden als 'volksverheffing', 'ontvoogding van het Vlaamse volk', 'Vlaamse cultuur' en 'Vlaamse herwording' waren schering en inslag.

Kort na haar oprichting in 1929 organiseerde de VBVB de eerste Week van het Vlaamsche Boek, in november. In dat jaar waren er meteen al radio-uitzendingen met auteurs. In 1932 volgde, als onderdeel van de Week van het Vlaamsche Boek, de eerste Boekenbeurs, in de Stadsfeestzaal op de Meir in Antwerpen. Het doel was duidelijk: de Vlaming had de morele plicht om Vlaamse uitgevers, schrijvers en boekhandels te ondersteunen door boeken te kopen.

De Boekenbeurs ging over het zichtbaar maken van boeken, uitgevers, schrijvers... in 1932 ruim omkaderd met een schilderijtentoonstelling van Felix Timmermans, een feestavond, voordrachten, schoolbezoeken en zelfs... een kindernamiddag met onder meer poppenkast. De eerste signeursessie dateert van 1935 en het zou de later voor collaboratie veroordeelde auteur Wies Moens geweest zijn die ermee begon. En ja: ook toen al

kwamen mensen vaak voor jeugdboeken, kookboeken enz. Allemaal heel herkenbaar voor de eenentwintigste-eeuwse Boekenbeursbezoeker.

De eerste jaren waren zo'n dertigtal standhouders. Ook Nederlandse uitgevers waren welkom, hoewel sommige andere standhouders daar kritiek op hadden: het was voor Vlaamse uitgevers en hun boeken heel moeilijk om door te dringen in Nederland. Die klacht bestaat vandaag, bijna 100 jaar later, overigens nog steeds.

Evolutie

Omdat het de bedoeling was om Vlamingen uit alle sociale klassen tot lezen en boeken kopen te brengen, was de Boekenbeurs de eerst jaren gratis. Iedereen kon er rondslechteren en later eventueel in de boekhandel een boek gaan halen. Men wist in de jaren '30 ook al dat de boekenbeursbezoeker niet de gemiddelde boekhandelsklant is.

Tijdens de bezetting, tussen 1942 en 1945, werd de VBVB vervangen door de 'Boekengilde', die de leden hielp met het uitvoeren van de orders van de Duitse bezettingsmacht en de praktische oorlogsbeslommeringen, zoals papier- en kolenschaarste. Tot in 1942 organiseerde de VBVB toch nog de Boekenbeurs, hoewel er in dat jaar een discussie was over het ophangen van een groot Hitlerportret door een aantal standhouders. Met name VBVB-voorzitter Maurits de Meyer had zich tegen het ophangen van het Hitlerportret verzet. Hij wilde zijn organisatie moeilijkheden besparen. De twee daarop volgende jaren vond er dan ook geen Boekenbeurs plaats, maar de Week van het Vlaamsche Boek bleef gewoon doorgaan en de Boekengilde ondersteunde in 1943 ook een Vlaamsche Boekententoonstelling in Brussel.

Vlak na de oorlog ging de eerste zorg van de VBVB weer uit naar de prioritaire dienstverlening: bedeling van papier, brandstof en andere gerantsoeneerde goederen. In 1947 was er een nieuwe Boekenbeurs, ditmaal in de Marmeren Zaal van de Antwerpse Zoo.

In 1953, het eerste jaar van de televisie-uitzendingen in België, stonden er meteen camera's op de Boekenbeurs. In de jaren '60 en '70 nam de persbelangstelling hand-over-hand toe: de Boekenbeurs was op zich nieuws geworden. In de jaren '90 sloot VBVB structurele partnerships af met radio, TV en de geschreven pers. In 1992 zond de toenmalige BRTN zelfs het hele openingsfeest van de Boekenbeurs live uit. In 2003 werd voor het eerst een heel radiostudio op de Boekenbeurs gebouwd, van waaruit alle BRTN-zenders uitzonden. 'Dag Boek' was dat jaar een dagelijkse minispecial over de beurs die in prime time uitgezonden werd op TV.

In de jaren '50 en '60 werd de beurs omwille van omstandigheden enkele keren niet of elders of anders georganiseerd. In die jaren werd cultuur ook steeds meer 'gedemocratiseerd' en werd nog meer op 'de massa' gemikt. Men was er zich van bewust, en de Boekenbeurs werd daar ook expliciet voor ingezet, dat de beurs mensen lokte die nooit over de drempel van een boekenwinkel zouden stappen. Minder bekende titels en kleinere uitgevers kregen dankzij de BB meer zichtbaarheid. De BB-bezoekers gingen in de maanden na de BB in de boekhandel of in de bibliotheek op zoek naar boeken die ze op de beurs ontdekt hadden.

In 1958 besliste de VBVB schoorvoetend en een beetje beschaamd om 1 Frank toegangsgeld te vragen. In ruil kregen de bezoekers een exemplaar van de inventaris 'Het Boek in Vlaanderen'. Het gaf de beurs een duw in de rug en het toegangsgeld werd later nog verscheidene keren verhoogd.

In 1971 moesten de organisatoren uitwijken, omdat de stad op het laatste moment, toen VBVB eigenlijk alles in kannen en kruiken had, de Stadsfeestzaal opvorderde voor het tellen van de verkiezingsuitslagen. De organisatie en de pers reageerden furieus. De centraal gelegen Stadsfeestzaal trok heel wat winkelende passanten. De nieuw voorgestelde locatie, het Bouwcentrum (later Antwerp Expo genoemd), lag aan de rand van de stad, waar er niets te winkelen viel. Toch telde de Boekenbeurs dat jaar een record aantal bezoekers: 85.000. Een goede gok dus, ook al omdat er al sinds 1951 geklaagd werd over het plaatstekort in de Stadsfeestzaal. Sindsdien bleef de Antwerp Expo de vaste locatie van de beurs, hoewel soms gefantaseerd werd over een verhuis naar bijvoorbeeld Gent of Brussel.

Cijfers

De laatste Boekenbeurs in 2019 telde 70 standhouders die ongeveer 500 fondsen en bijna 100.000 boektitels meebrachten, 996 aanwezige auteurs uit binnen- en buitenland, 2.021 signeersessies (waarvoor veel mensen naar de Boekenbeurs afzakten), 340 lezingen en optredens in specifiek daarvoor voorziene locaties op de beurs. De boekenverkoop werd geraamd op € 4 à 4,5 miljoen. Doorheen de jaren groeide de Boekenbeurs naar een hoogtepunt van 184.000 bezoekers in 2010. Daarna ging het continu bergaf. In 2019 ontplofte er in de Raad van Bestuur van Boek.be een bommetje, in september van dat jaar bereikte het de pers: de Boekenbeurs van 2018 had geen 137.708 bezoekers ontvangen, zoals de toenmalige sterke man zijn Raad van Bestuur en de pers voorgehouden had, maar 120.688. De curve van het bezoekersaantal was dus nog sneller naar beneden gedoken dan de jaren daarvoor. In de pers was sprake van 'gefoefel' met de bezoekerscijfers.

Volgens berichten van Boek.be steeg dat cijfer voor de Boekenbeurs in 2019 weer licht, tot 123.658. Naar eigen zeggen had Boek.be de cijfers dat jaar door een gerechtsdeurwaarder laten verifiëren. Weliswaar een lichte stijging ten opzichte van het jaar voordien, maar de grote heropleving was het niet.

Iets minder dan de helft van de Boekenbeurs-bezoekers kwam het laatste decennium uit de provincie Antwerpen. In 1970 was dat nog 60%. Bijna 60% van de bezoekers was tussen 18 en 34 jaar, bijna 70% waren vrouwen.

Meer dan de helft van de mensen kwam om boeken te kopen, een derde om nieuwe boeken te ontdekken. Zowat 52% van de bezoekers kochten volgens een bevraging in 2016 op de Boekenbeurs voor meer dan 50€ aan boeken, 8% zelfs voor meer dan 200€.

De randanimatie bij de Boekenbeurs werd wel eens bekritiseerd, maar 64% van de bezoekers nam er in 2016 niet aan deel. Voor de signeersessies tekenden wel 26% van de bezoekers present. Voor de lezingen 10%.

Kritiek

Er werd heel wat kritiek gegeven op de Boekenbeurs. Niet alleen vanuit de boekhandels -omwille van het vermeende omzetverlies- maar ook vanuit de boekenelite zoals die onder meer de vinden is in de literaire organisaties. Daar werd de beurs steevast afgeschilderd als een grote kermis waarin de media-aandacht te veel getrokken werd door leutigheden zoals BV's, concurrerende TV-koks, K3 (aanschuifrij tot buiten), TV-gezichten zoals sexuologe Goedele Liekens en sekswerker Hot Marijke (die in 2008 massa's volk aantrokken met het altijd vlot verkopende onderwerp 'seks') enz. De goede literatuur zou te veel ondergesneeuwd geraken op de volkse Boekenbeurs. Dat klopt niet helemaal: naast populaire gezichten en bestsellers was De Literatuur er altijd ruim voorradig. Uitgevers toonden immers elk jaar heel hun aanbod. De organisatoren zorgden wel degelijk ook voor interviews met de 'betere schrijvers' en voor intellectuele debatten.

De literaire elite beseftte overigens de waarde van de Boekenbeurs wel. In 2018 ondervroeg ik in opdracht van het toenmalige VFL (Vlaams Fonds voor de Letteren; nu Literatuur Vlaanderen) 26 'bevoorrechte getuigen', waarvan 13 uit literaire organisaties en 13 uit de commerciële boekensector en de boekenjournalistiek. Volgens de bevrageden waren de belangrijkste literaire manifestaties/organisaties in volgorde gemiddeld: 1) Passa Porta (en het Passa Porta Festival), 2) de Boekenbeurs, 3) Behoud de Begeerte (en Saint-Amour) en 4) het Kunstenfestival Watou. Opvallend is dat de vertegenwoordigers van de literaire organisaties de Boekenbeurs ex aequo met Passa Porta op de eerste plaats zetten. Dat is zelfs een hogere appreciatie dan bij de uitgevers en boekhandelaars. De waarde van de beurs als bijzonder zichtbaar uithangbord van boeken en het in contact brengen van een breed publiek met auteurs en alle boekengenres werd dus breed aanvaard.

De teloorgang

De Boekenbeurs zoals we die kenden heeft de afgelopen jaren niet meer plaatsgevonden. De coronalockdowns werden als oorzaak opgegeven. De Boekenbeurs was immers de voornaamste bestaansreden en inkomstenbron van organisator Boek.be. Die inkomstenbron viel weg, dus Boek.be ging in vereffening.

De realiteit is dat de teloorgang al langer bezig was. De lockdowns gaven weliswaar de genadeslag, maar de bezoekerscijfers van de Boekenbeurs gingen al een aantal jaar achteruit. Dat zal allicht te maken hebben met het feit dat het klassieke beursconcept minder interessant geworden is in tijden waarin het internet ons zo veel informatie aanreikt en opsolfert. Maar dan zouden ook het Autosalon minder bezoekers moeten krijgen, en dat was niet het geval, tot aan de COVID-19-uitbraak.

Binnen Boek.be en haar lidorganisaties leefde al langer het idee om het over een andere, frisse en meer eigentijdse boeg te gooien. Onder meer door de beurs niet langer op te delen in aparte stands en eilanden van uitgever, maar om de indeling bijvoorbeeld thematisch aan te pakken en het aspect 'beleving' nog centraler te stellen. Maar ten eerste stond de Boekenbeurs zoals ze was al vol van beleving, te vol volgens de Boekenbeurs-sceptici. Ten tweede is het concept 'beleving' intussen al even uitgehold dan het woord 'duurzaamheid'. Hoewel sommigen herhaaldelijk beweerden dat de Boekenbeurs volkomen gereorganiseerd zou worden, is het er nooit echt van gekomen.

Organisator Boek.be verenigde de uitgever- en boekhandelsfederaties. In de loop der jaren ontwikkelde Boek.be als organisatie een eigen dynamiek waardoor, buiten de Boekenbeurs, nog andere projecten, campagnes en acties ontwikkeld konden worden. Meer personeel kwam aan boord. Om een bepaald ogenblik waren de sub-federaties (GAU, GEWU, VVB) het beu: veel van hetgeen Boek.be deed, vonden vooraanstaande leden niet in hun belang. Er was een optie om de bonden te integreren in één structuur, maar de tegenovergestelde optie werd verkozen: de term 'omgekeerde dynamiek' werd het wachtwoord. De bonden zouden opnieuw beslissen wat de medewerkers van Boek.be hoorden te doen. Op zich zou dat een aanvaardbare keuze kunnen zijn, maar het heeft in de praktijk geleid tot jaren van stagnatie. De medewerkers van Boek.be bleven een trouw en samenhangend team en toverden het ene idee na het andere uit hun hoed. Maar altijd waren er wel leden uit één of meer van de raden van bestuur die met de hakken in het zand gingen staan, of die solo en voor eigen gewin met de goede ideeën van het Boek.be-team aan de slag gingen. Het gezamenlijk belang stond zelden voorop. Dat was al lang zo. Op 27 november 2014 sloeg journalist Jan Stevens op z'n weblog de nagel op de kop: "Iedereen blijft op de vlakke. De leden van de raad van bestuur verliezen daardoor hun rol van 'bestuurder' uit het oog, verdedigen hun eigen dada's en hebben geen oog voor de gedeelde belangen van het boekenvak (...) In de raad van bestuur van Boek.be primeert het eigenbelang, waardoor er zeer vaak niets wordt beslist." Het klopte als een bus, hoewel er natuurlijk ook wél bestuurders waren die het algemeen belang voor ogen hadden. Uit de praktijk is gebleken dat ze een minderheid vormden, of in elk geval hun visie niet konden doordrijven.

De gestage afbraak van Boek.be, haar onaangekondigde maar voorspelbare ondergang en de onverkwikkelijke rol van de verschillende raden van bestuur en enkele figuren daarin, is een verhaal dat nog verteld moet worden. Maar dit wist iedereen: zonder Boekenbeurs is Boek.be ten dode opgeschreven.

"Geen enkele kandidaat brengt overnamebod op de Boekenbeurs uit", berichtte de VRT ten slotte op 2 april 2021. Er hadden zich nochtans 23 kandidaten aangemeld. Volgens De Tijd van 18 juni 2021 was er een bod van 4.500€, maar dat werd afgekeurd door de rechtsmandataris: het bod ging over een te beperkt deel van de activiteiten en de overgebleven acht medewerkers werden er niet in meegenomen.

Noodgreep in 2020

In het voorjaar van 2020 legde het COVID-19 virus de economie voor een groot deel lam. Ook massamanifestaties met veel opeengepakt volk werden opgeschort. Het was dus logisch dat ook de Boekenbeurs dat jaar niet zou plaatsvinden. Koortsachtig zochten de organisatoren naar alternatieven. Dat was nog niet zo evident. Door de financiële kater van Boek.be waren een aantal medewerkers ontslagen, anderen stapten op. Nieuwe mensen kwamen aan het roer, maar kregen weinig ademruimte vanwege de raden van bestuur en omwille van de financiële kater. Uiteindelijk kwam er een overeenkomst met VRT, waarbij Tom De

Cock in de zogeheten 'Boekenmarathon' 378 binnen- en buitenlandse auteurs zou interviewen tussen 1 en 11 november, de traditionele Boekenbeurs-periode. Gezien de omstandigheden was dat het beste dat er kon gebeuren. Het programma bereikte heel wat mensen. Volgens de VRT vonden 50.000 bezoekers hun weg naar VRT NU; goed voor meer dan 80.000 bekeken video's en 86 uur aan interviews. Dat werd versterkt door de VRT-boekenwebsite Lang Zullen We Lezen, die intussen en mede door de samenwerking rond de Boekenbeurs, uitgroeide tot een bijzonder interessante informatiebron, zij het in de eerste plaats voor de 'echte' boekenliefhebber. Ik vermoed alleen dat deze boeiende website niet de meer dan honderdduizend mensen bereikt die de verplaatsing naar de Boekenbeurs maakten. Ik vermoed ook dat die mensen nu vooral online kopen en zich niet massaal naar de Vlaamse boekhandel begeven hebben. Hoewel de boekhandels tijdens de coronajaren helemaal niet slecht geboerd hebben, maar dat is een ander verhaal.

Alternatieven in 2021

Er waren in 2021 heel wat lokale alternatieven voor de Boekenbeurs, maar het Kortrijkse Boektopia en Lees! in Antwerpen kregen de meeste media-aandacht als mogelijke opvolger van de Boekenbeurs. In Kortrijk sloegen een aantal grotere leden uit de Raad van Bestuur van GAU (Groep Algemene Uitgevers) de handen in mekaar en spanden de organisatie voor hun kar. In Antwerpen hees de beheerder van de Antwerp Expo, Easy Fairs, Geert Briers aan boord, die bij Boek.be jarenlang ervaring opgedaan had in de organisatie van de Boekenbeurs.

Ik bezocht beide beurzen en sprak er met bezoekers, auteurs en standhouders. Het eerste dat bij beide beurzen opviel, was dat het boekenaanbod in het niets verdween, in vergelijking met het totaalaanbod op de Boekenbeurs. Vooral in Kortrijk viel het aanbod erg tegen; het was vergelijkbaar met een modale Standaard Boekhandel, zij het dat de boekenverkoop in handen was van boekhandel Theoria. Bovendien was de grote blikvanger op Boektopia een halve zaal met springkastelen en kinderanimatie rond familiestrips -wat overigens de 'volwassenen'strip onzichtbaar maakte. Niets mis met beleving, maar kinderen naar boeken toeleiden lukt volgens mij niet zo goed als je ze afleidt naar een speeltuin op een boekenbeurs. Wat dat betreft deed Lees! het beter, waar kinderboekhandel Pardoes instond voor de verkoop van kinderboeken en z'n succesvolle formules van de Boekenbeurs imiteerde op grotere schaal, inclusief signeersessies door Jeronimo Stilton.

De plek voor signeersessies lag op Boektopia wat verscholen, letterlijk achter de hoek van de boekenwinkel. Er waren vier standjes voorzien. Toen ik er was stond er enkel bij Marc De Bel een lange rij mensen er met kinderen. Twee vrouwelijke auteurs bezetten samen een standje zonder bezoekers. Ze hadden allebei geen Boekenbeurservaring, maar ze vonden Boektopia een goed initiatief als plaatsvervanger.

Op Lees! waren de signeersessies zo mogelijk nog minder zichtbaar. Er was een ruimte voorzien waar, tijdens mijn bezoek, een tweetal auteurs met mekaar stonden te praten. De paar keer dat ik passeerde, was er geen fan te zien. Op de stand van Pardoes zaten twee vrouwen aan een signeertafel. Ze waren ook op Boektopia in Kortrijk, maar vonden Lees! toch beter. De auteurs hadden er "veel lucht". Er was meer ruimte dan op de Boekenbeurs. "Het gevoel dat je in een grote boekenwinkel zit maakt het hier wel aangenaam. 'Lees!' is meer een beleving en minder een commerciële bedoening, in vergelijking met de Boekenbeurs". Maar ook voor hen mocht het boekenaanbod wel iets groter zijn. Een mannelijke jeugdauteur was niet te spreken over de plek die hij toebedeeld kreeg en wat hij daarvoor aan de standhouder moest afdragen. Bovendien: "Ik heb in het onderwijs gestaan en de Boekenbeurs was een goede gelegenheid om boeken bij te tanken voor de klas of voor de schoolbibliotheek. Hier op de beurs vond een collega gisteren maar 8 van de 18 boeken die ze wilde kopen. Op de vroegere Boekenbeurs vond je gewoon alles".

De bezoekers die ik op beide beurzen sprak, reageerden gemengd. Aan de ene kant waren er mensen die de Boekenbeurs te druk en te massaal vonden of er nooit naartoe gingen. Zij waren tevreden met een regionaal alternatief zoals Boektopia of Lees!, dat heel wat rustiger en ruimer is dan de Boekenbeurs. Sommigen waren vooral blij dat er toch nog een boekenbeurs was in coronatijden. "Het is kleinschaliger dan de Boekenbeurs en dat is best wel aangenaam. Op de Boekenbeurs moest je langs de standen van alle uitgevers lopen om alles gezien te hebben. Dat was een rare aanpak. Het maakt ons als boekenlezer toch niet uit welke uitgever een bepaald boek op de markt gebracht heeft? Van de andere kant: het aanbod op Lees! is wel kleiner dan op de Boekenbeurs". Niet iedereen vond dat erg. Maar anderen waren bijzonder ontevreden over het magere boekenaanbod, op beide beurzen. Zo zei iemand die Boektopia met zijn gezin bezocht: "De Boekenbeurs was duur, maar het aanbod was breed, je zag vele auteurs en bekende mensen. Dat is hier allemaal niet het geval. Eigenlijk betaal je hier veel geld om in één boekenwinkel binnen te lopen en dan nog met boeken die je ook in

de Standaard Boekhandel kunt vinden”. Ook zijn zeventienjarige dochter was teleurgesteld: ze vond de sfeer van de Boekenbeurs hier niet terug.

Waar Boektopia rond een aantal thema’s georganiseerd was en de verkoop zich tot één punt beperkte, kende Lees! nog wel externe standhouders. Ook bij hen waren er verschillende meningen. Een vertegenwoordiger van een tijdschrift is niet echt te spreken over Lees!: “Er is hier toch veel te weinig volk, dat is rampzalig. Voor ons is dit verlieslatend. Ik kom volgend jaar niet meer”. Maar Boektopia was voor hem zo mogelijk nog erger: “Nadat de eerste voorstellen voor de organisatie en deelname aan Boektopia vanuit GAU binnenkwamen, hoorden we er helemaal niets meer van”.

Een vertegenwoordiger van een literaire organisatie op Lees!: “Ik ben niet ontevreden. Het is goed dat er toch iets in de plaats van de Boekenbeurs gekomen is. Er is natuurlijk nog veel verbetering mogelijk. Zo zie je hier heel weinig mensen rondlopen, en dit is dan nog de drukste dag tot nu toe”.

Een bestuurslid van Confituur Boekhandels dat permanentie doet, vindt vooral positief dat Lees! komaf gemaakt heeft met een oud zeer, namelijk dat de uitgevers op de Boekenbeurs de dienst uitmaakten en de winsten van de boekhandel rechtstreeks afroonden. Op Lees! worden de boeken via een aantal boekhandels en via Confituur verkocht. De indruk is alvast dat de uitgevers geluisterd hebben naar de verzuchtingen van de boekhandelaars: op beide beurzen verliep de boekenverkoop voor het grootste deel via boekhandelaars, zij het op een verschillende manier.

Vervolg?

Boektopia en Lees! ontvingen naar eigen zeggen respectievelijk 11.000 en 24.000 bezoekers. Samen 35.000. Bijlange na niet het aantal boekenliefhebbers dat de Boekenbeurs bereikte, maar zeker niet slecht voor beginnende beurzen.

In het Vlaams Parlement werd Minister Jambon een paar keer geïnterpelleerd in verband met de Boekenbeurskwestie. Uit vragen van oppositieleden van verschillende strekkingen bleek ook de wens om de oude ‘grote’ Boekenbeurs in één of andere vorm terug leven in te blazen en de versnippering te stoppen.

Het kabinet van Minister Jan Jambon nam een initiatief om opnieuw te komen tot één grote Boekenbeurs voor Vlaanderen. Via het Boekenoverleg werd daaraan gewerkt. Joachim Pohlmann, kabinetschef Cultuur van Minister Jambon: “Wij hebben er inderdaad voor geijverd om de verschillende evenementen te laten samenwerken. Voor 2022 staan er overigens nog meer initiatieven op stapel. Enkel indien er een samenwerking zou zijn, kunnen we zo’n initiatief ook financieel ondersteunen. Het kan dan gaan over één evenement, of over de afstemming van evenementen op verschillende plaatsen, met bijvoorbeeld een gezamenlijke communicatiecampagne. Maar als overheid kunnen we niet tussenkomen indien de private initiatieven elk hun eigen weg gaan”.

Heeft dat kans op slagen? Een uitgever en vroeger bestuurslid van GAU zegt: “De Boekenbeurs was vanzelfsprekend een ongeëvenaarde promocampagne voor boeken in brede zin. Maar eerlijk gezegd: inzake boekenverkoop en omzet hebben we de Boekenbeurs in 2020 eigenlijk niet gemist. De kosten die we moesten ophoesten én de tijd die we erin staken vielen bovendien weg”. Ook een collega-uitgever die nog steeds in de GAU actief is, zit op dezelfde lijn: “De prijs voor standen en infrastructuur op de Boekenbeurs lag veel te hoog. Ik zal niet zeggen dat we in het najaar van 2020 evenveel verkocht hebben dan toen de Boekenbeurs plaatsvond, maar het verschil was niet groot. En natuurlijk waren veel minder uitgaven en het kostte ons veel minder inspanningen en tijdsbeslag. Dat heeft de kleine minderverkoop ruimschoots gecompenseerd”.

Slot

Dat niemand de Boekenbeurs zoals ze was zou overnemen was voorspelbaar. Beeld je in: je betaalt veel geld voor de naam van een evenement dat al een decennium jaarlijks minder bezoekers kent. Je moet het personeel meenemen en dat zijn er veel meer dan je nodig hebt. Misschien moet je ook het ‘Boekenbeursreglement’ overnemen? Dat was een draak van een reglementenboek vol met checks-and-balances die uitgevers onder mekaar en uitgevers met boekhandels gedurende jaren gewikt, gewogen en aangepast hadden. Stel dat je

80.000 bezoekers trekt... dan zijn medelijden of hoon je deel: je hebt immers de oude Boekenbeurs qua bezoekersaantal nog niet eens benaderd. Als je daarentegen je eigen beurs opstart, zonder schoonmoederlijke reglementen en met het strikt noodzakelijke personeel (ruim gerekend 2 à 3 mensen voor de voorbereiding en wat extra tijdens de openingsdagen) en je trekt daarmee 25.000 bezoekers, dan is dat voor een beurs met boeken een immens succes.

In oktober 2016 schreef Joël de Ceulaer in De Morgen een kritisch en bij Boek.be weinig gesmaakt artikel, waarvan de titel alles zegt: "Vijf goede redenen waarom we beter niet meer naar de Boekenbeurs gaan". Eén van zijn conclusies was: "Nee, in zijn huidige vorm is dit evenement terminaal, laten we de lijdensweg niet langer rekken. Tenzij de Boekenbeurs volgend jaar eindelijk op creatieve wijze in de 21ste eeuw wordt getild, dringt euthanasie zich op: de Boekenbeurs is 80, het is mooi geweest." Het is geen euthanasie geworden, maar een lange doodsstrijd waarbij de artsen de patiënt zo lang mogelijk in leven hielden zonder hem de juiste behandeling te geven, omdat ze het onderling oneens waren.

In het voorwoord bij 'Van VBVB tot Boek.be' van Katrien Beeusaert en Evelien Kayaert vindt éminence grise van de Vlaamse boekenwereldkroniek Ludo Simons het belangrijk dat Boek.be "de problemen die de komende kwarteeuw de rijkdom van de boekencultuur zullen bedreigen vastberaden en eensgezind aanpakt, zoals de voorloper van Boek.be dat deed". Hij schreef het in 2004. Boek.be heeft er geen kwarteeuw bij kunnen doen.

Ik hoop dat alle betrokkenen de handen in mekaar slaan, over de muren heen kijken, eigenbelang kunnen overstijgen en opnieuw komen tot een Boekenbeurs die 150.000 bezoekers kan aanspreken en die aansluit bij de doelstelling van de eerste Boekenbeurs: zo veel mogelijk mensen toeleiden naar boeken en leesplezier. Ik hoop evenzeer dat we een herrijzenis van een Boek.be-achtige organisatie mogen meemaken die onze boekensector opstuwt en die tevens het kenniscentrum zou kunnen zijn dat Boek.be nooit is kunnen of mogen worden.

Zo'n organisatie zou dan wel bestuurders vergen die meer dan de profilering van hun eigen bedrijf op het oog hebben en die samen willen investeren in een rijke gemeenschappelijke toekomst. Maar ik ben daar een beetje sceptisch over.

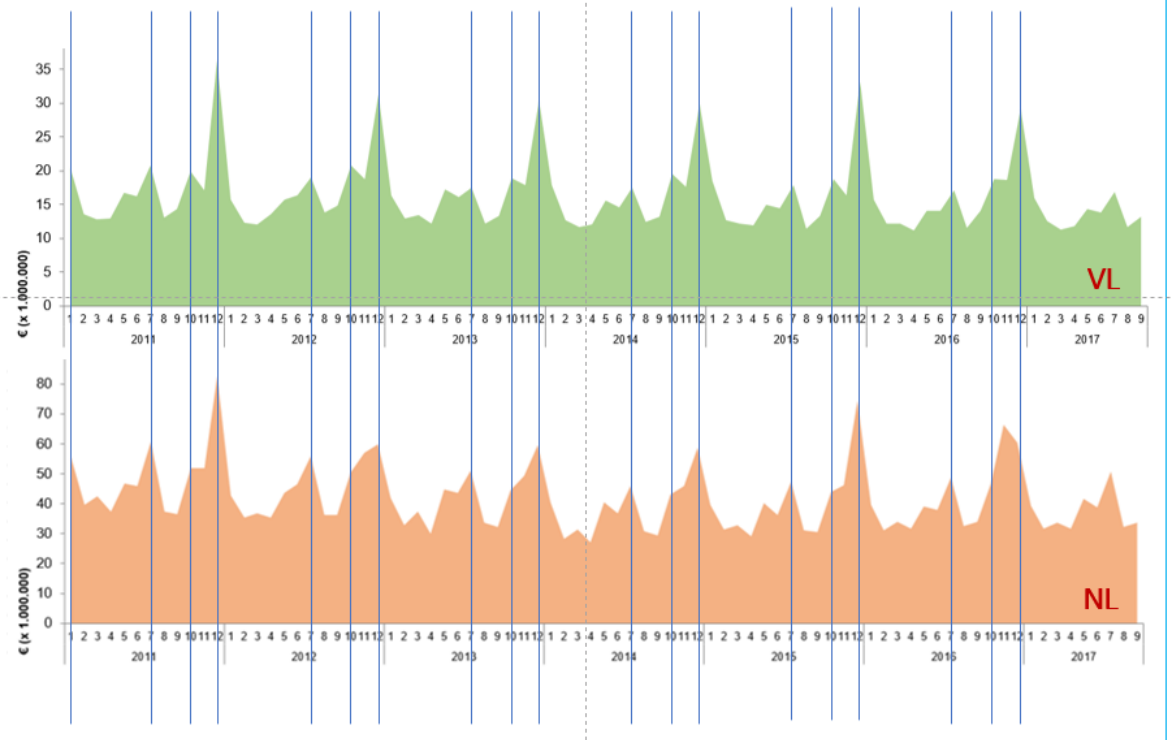
Naschrift 25 mei 2022

De stad Antwerpen zal de beurs Lees! opnemen in de planning en de communicatie van de Boekenmaand (november), waarin het Antwerpse boekenveld in brede zin heel wat activiteiten zal organiseren.

Grafieken

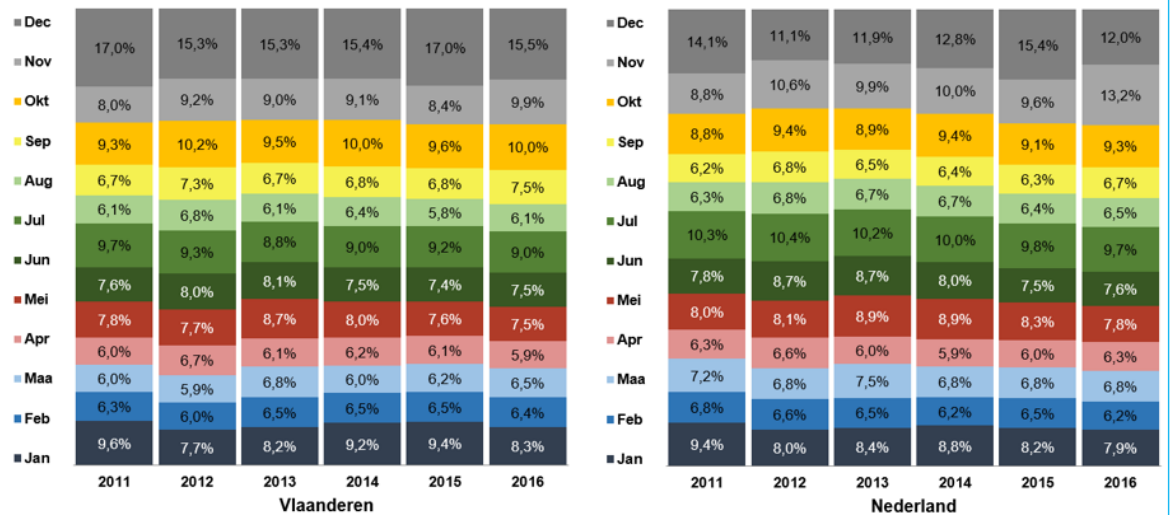
Maandelijkse verkoopcijfers boeken in Vlaanderen en Nederland Met aanduiding van piekverkopten (2011-2017)

Bron: [GfK](#)

Maandelijkse percentages verkoopcijfers boeken in Vlaanderen en Nederland (2011-2016)

Bron: [GfK](#)

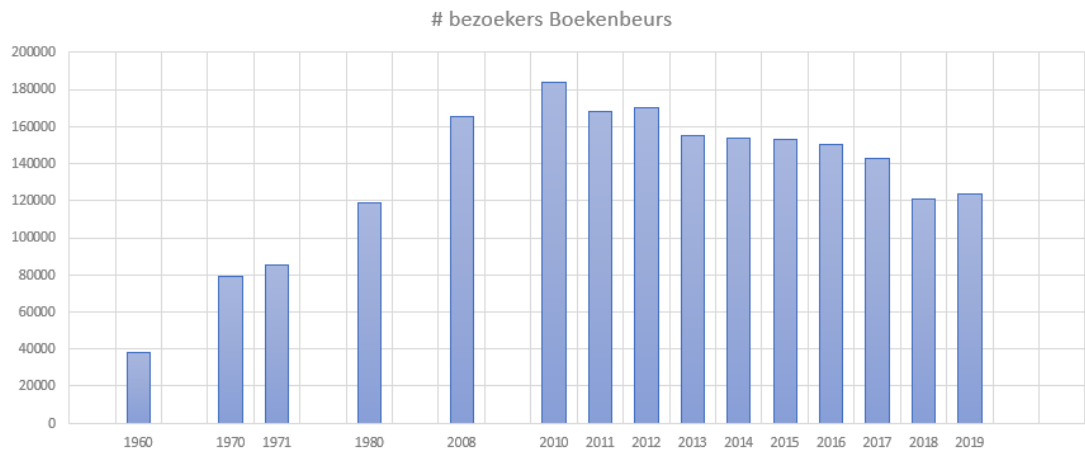
15,9
%

verschil decemberverkoop = 3 %

12,9
%

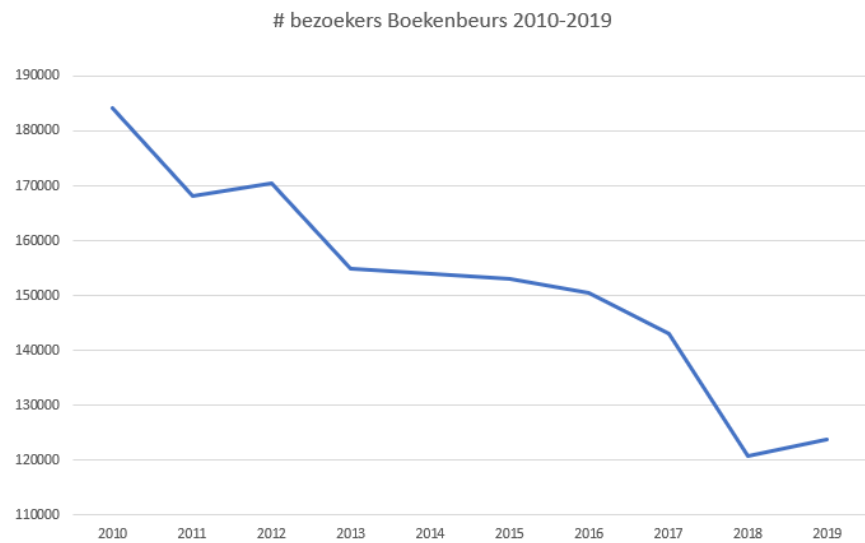
Aantal bezoekers Boekenbeurs per jaar

Bron: media, Boek.be

Aantal bezoekers Boekenbeurs per jaar 2010-2019

Bron: media, Boek.be

Verantwoording en bronnen

Dit artikel is een uitgebreide eerste versie van een artikel dat in *De Lage Landen*, mei 2022, verscheen onder de titel 'Betekenis, opkomst en ondergang van de Boekenbeurs'. Het artikel werd geredigeerd in februari 2022 en gereviseerd in mei 2022.

Veel van hetgeen beschreven staat, komt voort uit mijn eigen ervaring als directeur van de Groep Algemene Uitgevers. Verder waren er vele gesprekken met oud-collega's bij Boek.be, uitgevers, boekhandelaars, vertegenwoordigers van literaire organisaties en culturele tijdschriften, auteurs, bezoekers van Boektopia en Lees!. Omwille van mogelijke gevoeligheden worden de namen van deze gesprekspartners niet vermeld. Het citaat van Joachim Pohlmann komt uit een gesprek met hem.

Verder heb ik diverse mediabronnen en parlementaire bronnen gebruikt, waarvan ik sommige in de tekst vermeld.

Wie de geschiedenis van de Boekenbeurs en van Boek.be tot 2004 wil nalezen, is er het standaardwerk van Katrien Beeusaert en Evelien Kayaert: *Van Vereeniging van het Vlaamsche Boekwezen tot Boek.be*. 2004, Standaard Uitgeverij, 222 p., met een 'ten geleide' van Ludo Simons.

Peter Thoelen

Peter Thoelen (°1964) is Master in de Communicatiewetenschappen (KULeuven) en studeerde Sociaal-Culturele Antropologie (KULeuven) en Menselijke Ecologie (VUB). Hij werkte 20 jaar in de milieusector en was daarna onder meer directeur van de Groep Algemene uitgevers (GAU). Sinds 2020 is hij free-lancer. In 2022 werd hij Directeur van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen. Passie voor literatuur en cultuur in brede zin geven hem energie. Meer over hem en zijn werk kun je vinden op www.eosadvies.be.